

University of Groningen

A Second Reformation?

Krijger, Tom-Eric Marinus

IMPORTANT NOTE: You are advised to consult the publisher's version (publisher's PDF) if you wish to cite from it. Please check the document version below.

Document Version

Publisher's PDF, also known as Version of record

Publication date:

2017

[Link to publication in University of Groningen/UMCG research database](#)

Citation for published version (APA):

Krijger, T.-E. M. (2017). *A Second Reformation? Liberal Protestantism in Dutch Religious, Social and Political Life, 1870-1940*. [Thesis fully internal (DIV), University of Groningen]. Rijksuniversiteit Groningen.

Copyright

Other than for strictly personal use, it is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

The publication may also be distributed here under the terms of Article 25fa of the Dutch Copyright Act, indicated by the "Taverne" license. More information can be found on the University of Groningen website: <https://www.rug.nl/library/open-access/self-archiving-pure/taverne-amendment>.

Take-down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Downloaded from the University of Groningen/UMCG research database (Pure): <http://www.rug.nl/research/portal>. For technical reasons the number of authors shown on this cover page is limited to 10 maximum.

STELLINGEN

behorende bij het proefschrift

A Second Reformation?

Liberal Protestantism in Dutch Religious, Social and Political Life, 1870-1940

Tom-Eric Krijger

1. Van het historiografische argument dat het aanvankelijk als ‘moderne richting’ geëtiketteerde vrijzinnig-protestantisme in Nederland vanwege een lage organisatiegraad vanaf het vierde kwart van de negentiende in kerk en maatschappij gestaag is ‘weggeblazen’, gaat ten onrechte de suggestie uit dat het vrijzinnig-protestantisme invloedrijker zou zijn geweest indien het beter georganiseerd zou zijn geweest.
2. De identiteitscrisis waarin de Nederlandse Protestantenvbond (NPB) al vóór zijn daadwerkelijke constitue-ring in 1870 verkeerde, en die nadien een constante in zijn geschiedenis is gebleven, is zowel een zegen als een vloek gebleken: het ontbreken van een herkenbaar eigen profiel heeft de NPB in staat gesteld de volle breedte van het vrijzinnig-protestantisme te omvatten, maar tezelfdertijd van daadkracht beroofd.
3. Dat de term ‘modern’, als aanduiding voor die stroming in kerk en theologie die destijds in de NPB haar concentratiepunt kende, het vanaf het begin van de twintigste eeuw aflegde tegen de term ‘vrijzinnig’, moet niet slechts als consequentie van theologische accentverschuivingen worden geïnterpreteerd, maar meer nog als afscheid van de pretenties en verwachtingen die in de term ‘modern’ lagen opgesloten.
4. De antikerkelijke geest die de NPB in zijn beginjaren doordeesemde, heeft paradoxaal genoeg bijgedragen aan een ‘kerkelijke wending’ in het vrijzinnig-protestantisme, en daarmee de centrale positie van de NPB op den duur verzwakt.
5. Een systematische, integrale analyse van de vrijzinnig-protestantse opiniepers tussen 1870 en 1940 ont-sluiert een dominant, ‘geestelijk-aristocratisch’ discours, dat verklaart waarom modernen noch werfkracht in de sociaal-economische lagere klassen, noch blijvende aantrekkingskracht in de intellectueel-culturele maatschappelijke bovenlaag wisten uit te oefenen.
6. ‘Verzuilingstendensen’ in vrijzinnige kring aan het begin van de twintigste eeuw werden, ondanks dat zij met offensieve retoriek werden gelegitimeerd, primair ingegeven door een behoefte aan verdediging tegen de machtsontplooiing van rooms-katholieken en gereformeerden, alsook door groeiende kritiek op liberale politieke groeperingen en maatschappelijke organisaties op algemene grondslag, die met hun ‘ongods-dienstige’ neutraliteitsbegrip deze machtsontplooiing zouden hebben bevorderd.
7. De geringe zendingssijver in vrijzinnige kring wortelde in de breed gedeelde overtuiging dat het geestelijke ontwikkelingsniveau van volkeren met een als laag beschouwd beschavingspeil eerst op ‘natuurlijke’, ‘vrije’ wijze zou moeten groeien, en dat de begeerte naar vrijzinnig-godsdienstige beginselen zich onder deze volkeren vervolgens onvermijdelijk vanzelf zou openbaren.
8. De sterke parallellie in de geschiedenis van het vrijzinnig-protestantisme in Nederland en daarbuiten bewijst dat de ontwikkelingsgang van het Nederlandse vrijzinnig-protestantisme niet alleen moet worden toegeschreven aan factoren eigen aan de Nederlandse context, maar evenzeer en bovenal aan elementen inherent aan het vrijzinnig-protestantisme zelf.

9. De moderne richting werd in algemene zin als verbeelde gemeenschap (*imagined community*) belichaamd door de NPB en specifiek als vertooggemeenschap (*discourse community*) vormgegeven door *De Hervorming*.
* N.a.v. H.J. Paul, 'Religious Discourse Communities. Confessional Differentiation in Nineteenth-Century Dutch Protestantism', *Schweizerische Zeitschrift für Religions- und Kulturgeschichte* CI (2007), 107-122, aldaar 115.
10. Wie stelt dat de vrijzinnigheid "gezien zou kunnen worden als de meest succesvolle stroming binnen het Nederlandse christendom", daar de voor haar kenmerkende mentaliteit de afgelopen decennia dominant zou zijn geworden in een samenleving waarin het christendom als godsdienstige geestesstroming tegelijkertijd ontegenzeggelijk aan belang heeft ingeboet, overschat de invloed die de vrijzinnigheid op de Nederlandse volksgeest heeft uitgeoefend, en gaat eraan voorbij dat de vrijzinnigheid haar bestaansgrond juist ontleende aan het apologetische motief om het christendom als godsdienst in de toekomstige tijd relevant te laten blijven.
* *Contra* M.B. ter Borg, 'Vrijzinnigheid als mentaliteit: de heersende manier van denken in Nederland', *Civis Mundi* XLVI.4 (2007), 165-168; M.B. ter Borg, *Vrijzinnigen hebben de toekomst. Een essay* (Zoetermeer 2010), 95-99, 141-142.
11. Hoewel de Nederlandse Hervormde Kerk (NHK), de Gereformeerde Kerken in Nederland en de Evangelisch-Lutherse Kerk in 2004 als gelijkwaardige fusiepartners in de Protestantse Kerk in Nederland (PKN) zijn opgegaan, wekt de PKN zowel op kerkrechtelijk niveau als in de praktijk van het kerkelijk leven de indruk uitsluitend een voortzetting van de NHK te zijn.
* *Vgl.* G. Dekker, 'De Gereformeerde Kerken zijn ondergegaan in de PKN', *Historisch Tijdschrift GKN* XIX (2014), 19-23.
12. Het paradoxale gegeven dat tijdens de jaren dertig van de twintigste eeuw vooral op de linkerflank van de Christelijk-Historische Unie interesse bestond voor de corporatieve staatsidee van de Portugese minister-president António de Oliveira Salazar, kan alleen worden begrepen als kritiek op de verzuilde inrichting van de Nederlandse maatschappij tegen de achtergrond van een bredere institutioneel-politieke en economische crisis.
* *Vgl.* T.E.M. Krijger, 'Het corporatieve Portugal als lichtend voorbeeld? Nederlandse protestantse stemmen over de grondvesting van de "Estado Novo" van António de Oliveira Salazar', *Groniek* CCI (2015), 451-468.
13. Door het bijvoeglijk naamwoord 'Nederlands' in de context van de negentiende en twintigste eeuw alleen betrekking te laten hebben op het Koninkrijk der Nederlanden in plaats van op de gehele Nederlandse cultuurgemeenschap, gaan het in 2005 verschenen overzichtswerk *Nederlandse religiegeschiedenis* en het in 2006 verschenen *Handboek voor Nederlandse Kerkgeschiedenis* eraan voorbij hoezeer het protestantisme in het Nederlandstalige deel van het in 1830 ontstane Koninkrijk België met dat in Nederland verbonden is gebleven.
14. Het onvermogen of de onwil van de Nederlandse Taalunie om taaleigen neologismen aan te dragen in plaats van al te gretig leenwoorden in de Nederlandse taal op te nemen – waaraan een taalkundig monstrem als 'inchecken' te danken is –, alsook het gemak waarmee de Nederlandse overheid, media en onderwijsinstellingen taalverloeding laten voortwoekeren en verengelsing in de hand werken, bedreigt de vitaliteit van het Nederlands als levende taal.
* *Vgl.* P.S. Gerbrandy, 'Stuit de opmars van het Engels', *Onze Taal* LXXXIV.1 (2015), 4-6.
15. Voor vrijzinnigen is de 'Engelse ziekte', d.w.z. een verkeerd spatiegebruik in woorden die in de Nederlandse taal aaneengeschreven dienen te worden, een heilzame aandoening: alles wat op hen betrekking heeft, wordt dankzij die ziekte betekenisvol geacht.
16. Wie de Spaanse Polder op het Iberisch schiereiland meent te moeten zoeken, had bij Poortugaal de blik beter noord- in plaats van zuidwaarts kunnen richten.